

heeft gesneden ten aanzien van het onderwerp 'sociale stratificatie'. Maar wie deze theoretisch belangwekkende worsteling heeft doorstaan, wordt beloond, wordt althans een niet-mediëvist beloond, met fraaie en levendige uiteenzettingen over de geschiedenis van de Hollandse adel. We hebben dan te maken met een groep die zich redelijk wist te onderscheiden van de rest van de bevolking, maar daar toch ook niet érg ver boven uitstak. Vergeleken met Duitsland was de Hollandse adel minder gesloten, minder gewelddadig ook. In de late Middeleeuwen begon het krijgshaftige karakter van de adel al te tanen. Kastelen bijvoorbeeld verloren geleidelijk aan hun militaire functie. Aardig is de beschrijving in dit verband van het in de vijftiende eeuw gebouwde kasteel De Kenenburg. Het zag er imposant uit maar had, gezien de steeds groter wordende vuurkracht van kanonnen, met zijn muren van maximaal 70 cm dikte militair gezien de stevigheid van bordkarton. Zo'n kasteel verwees eigenlijk al naar een geromaniseerd verleden.

Janse concludeert dat alhoewel de tegenstellingen tussen adel en stad in Holland niet zo op scherp stonden als in Duitsland, de adel in Holland typische 'landadel' was. Een verfijnde hoofs-ridderlijke cultuur ontbrak en de hofadel en bestuursadel waren zeer gering in omvang, waardoor de Hollandse adel minder indruk maakte dan bijvoorbeeld de Franse. De verstedelijkte context waarin de Hollandse adel al in de late Middeleeuwen moest opereren maakte het sociale landschap 'minder plat dan een polder, maar veel meer dan een duinlandschap was het niet', zo concludeert Janse aan het slot van dit naar mijn smaak doorwrochte en goed geschreven boek.

Wybren Verstegen

PATRONAGE IN GELDERLAND

M.A.M. Franken, *Dienaar van Oranje. Andries Schimmelpenninck van der Oije 1705-1776. Een politieke en bestuurlijke levensbeschrijving van een Gelderse luitenant-stadhouder.* (Zutphen: Walburg Pers, 2002, 368 p.)

De biografische aandacht voor historische figuren uit het vaderlands verleden is nog altijd groeiende. Dat is op zich een gelukkige trend maar hier kunnen enkele kanttekeningen bij worden geplaatst, met name voor de vroegmoderne tijd. Voorop staan daarbij de beperkingen die menig auteur zichzelf oplegt, waarbij hij meestal verontschuldigd wijst op een gebrek aan egodocumenten. Dit blijkt vervolgens goed uit de gebruikte titels: in het recente geval van Wout Troost over stadhouder-koning Willem III een 'politieke biografie' of, zoals hier, een 'politieke en bestuurlijke levensbeschrijving'. Door deze eenzijdige aandacht voor een bepaald aspect van iemands leven dreigt automatisch het gevaar van een onbalans.

In de eerste plaats is het een merkwaardige (want teleurstellende) opvatting van de taak van een biograaf, die moet zien te roeien met de riemen die hij heeft. Vaak kiezen zij voor hoofdpersonen waar sowieso veel meer over bekend is dan de doorsnee man of vrouw. Daarnaast is er nog altijd zoiets als de 'omgevingsbiografie': het niet beschikken over alle informatie kan worden aangevuld uit andere bronnen. Het boek van Willem Frijhoff over de weesjongen Evert Willemsz uit 1995 is hiervan een geslaagd, zij het uniek voorbeeld. Het klaarblijkelijk niet willen schrijven van een volwaardige biografie wijst dan op valse bescheidenheid of een gebrek aan durf van een auteur. Dat eerste doet in elk geval hier geen opgeld. In zijn woord vooraf schrijft de auteur dat hij in de loop van zijn onderzoek vele belendende percelen uit de Gelderse geschiedenis heeft moeten omploegen en vindt hij dat hij pionierswerk heeft verricht. Ook in dit boek vinden we dus duidelijk aspecten van een 'omgevingsbiografie' en die vormen misschien wel de beste delen. Als het boek een *leitmotif* heeft, dan is het namelijk het politieke patro-

nagestelsel in Gelderland in de achttiende eeuw. Voor het overige mag het dus in zijn eigen woorden echter geen biografie heten maar een 'symbiose van een biografisch en politiek-bestuurlijk component'. Volgens die normen althans is deze symbiose minder geslaagd: in bijna alles, ook in privé-zaken, draait het om het politiek-bestuurlijk handelen van de hoofdpersoon. Maar wie was dat eigenlijk?

Andries Schimmelpenninck van der Oije was de Gelderse 'premier' in de tweede helft van de achttiende eeuw. Andries was een invloedrijk politicus. Zijn blijvende invloed heeft hij te danken aan één enkele opportunistische daad: steun aan het Oranjehuis en openlijke keuze voor invoering van het erfelijk stadhouderschap in de jaren 1747-1748. De sprong van een modaal Veluwe landjonker en tweedegrangs bestuurder naar luitenant-stadhouder was zo binnen twee jaar gemaakt. In de jaren vijftig volgde een hechte relatie met de patroon prinses Anna van Hannover, waarna in 1759 de benoeming tot landdrost volgde. Andries was dus een gewiekst politicus die probeerde plooiën glad te strijken en iedereen te vriend te houden. Het boek rust dan ook vooral op diens correspondentie met zijn patronen. Daarnaast beheerste hij vooral zijn dossiers maar vond hij toch ook ruimte om initiatieven te nemen, die op hun beurt tot plaatselijke verbeteringen leidden zoals reorganisatie van het domein Het Loo, later gevolgd door bezuinigingen bij de diaconie van Apeldoorn. Ook de waterstaat kon later op zijn bijzondere belangstelling rekenen.

In wetenschappelijk opzicht vindt dit boek aansluiting bij één eerdere studie, die van Jos Gabriëls uit 1990 over het stadhouderslijk stelsel. Frankens' studie is dan ook in essentie een nadere uitwerking hiervan voor wat betreft Gelderland. De conclusie is dan dat dit boek een verfijning van het daar gegeven beeld oplevert zonder dat een bijstelling nodig is, hoewel de auteur toch één heel klein kritiekpuntje wenst aan te brengen (p. 222). Voor het overige bestaat het boek uit een uitvoerige archiefstudie en is dus in hoofdzaak ouderwetse politieke geschiedschrijving. Het scheppen van een samenhangend beeld over de

Gelderse en meer in het bijzonder Veluwe bestuurlijke perikelen in de 18e eeuw uit zoveel losse stukken is een verdienste op zich. De nadruk op zoveel bestuurlijke aspecten maakt overigens dat we inderdaad regelmatig in herhaling vervallen, bijvoorbeeld bij de verdeling van commissies die misschien beter in bijlagen hadden kunnen worden ondergebracht. Voeg hierbij de wat stroeve schrijfstijl van de auteur, wellicht nog het best samengevat door zijn veelvuldig gebruik van het woord 'toentertijd' of de vele clichés over bestuurlijke toppen en dalen. Ook met geldbedragen weet hij zich soms geen goede raad: 'om en ten naaste bij maar liefst f 1500.- schoon' (p. 110), de 'lieve som' of de 'somma van'. De zelfopgelegde beperkingen maken het boek over het geheel genomen tot dege-lijke, maar geen sprankelende kost.

Juist in dat opzicht had een poging tot een volwaardiger biografie mijns inziens een aantrekkelijker studie kunnen opleveren. De geschilderde portretten tonen ons desondanks alvast geen al te innemende persoonlijkheid. Dit wordt mogelijk mede opnieuw verklaard door de Gelderse politieke context. Het gekonkel tussen de diverse kwartieren, de factiestrijd en persoonlijke machtsconflicten (met name met landdrost Torck van Rosendael) worden allemaal uitvoerig uit de doeken gedaan maar leveren opnieuw geen positief mensbeeld op. Wat daarbij extra opvalt, is dat van iemand van wie zoveel correspondentie is overgeleverd niet meer te maken valt. Het is beslist verbazingwekkend dat in die gehele briefwisseling geen details over het persoonlijke leven zitten, of heeft de auteur hier soms geen oog voor gehad, geconcentreerd als hij was op de politieke facetten? Dat zou tevens kunnen verklaren waarom de tegenwoordig gangbare culturele benadering van de geschiedenis in dit boek vrijwel ontbreekt. Juist met een adellijk personage in de hoofdrol had zijn achtergrond – bijvoorbeeld de levensstijl en de adelscultuur (eergevoel) – hem meer reliëf kunnen geven. Tragische aspecten als de scheiding – in elk geval van tafel en bed – van zijn ouders op latere leeftijd of de problematische relaties binnen de familie Schimmelpenninck verdwijnen nu helaas naar de achtergrond. Lokale en

persoonlijke doorkijkjes in zijn leven verliezen het in dit boek constant van regionale en bestuurlijke facetten. Andries was ongetwijfeld een workaholic maar zou hij zich hebben herkend in dit portret van hem, een leven zonder pleziertjes?

C.O. van der Meij

BOEREN EN BASTILLES

Naar aanleiding van: IJnte Botke, *Boer en heer. 'De Groninger boer' 1760-1960.* (Groninger Reeks, XXIII; Assen: Van Gorcum, 2002, 723 p.)

In 1906 schreef Jhr. J.A. Feith, rijksarchivaris in de Provincie Groningen, het woord vooraf bij zijn klassiek te noemen *De Ommelander Borgen en haar bewoners in de zeventiende en achttiende eeuw*. In wat wij wel een 'in memoriam' voor een vervlogen tijdperk mogen noemen, worden de borgen' onder de oude Republiek aangeduid als 'bolwerken van feodaliteit en overheersching [...], bastilles der Ommelanden'.²

Het mag bekend worden verondersteld dat de machtspositie van de Groninger jonkers – reeds in de loop van de achttiende eeuw begon af te brokkelen door een diversiteit van politieke en vooral economische en conjuncturele oorzaken.³ Harde klappen kreeg zij na de totstandkoming van de Bataafsche Republiek. Na de herwinning van de Nederlandse onafhankelijkheid volgde een zeker herstel. Er kwam zelfs – oud verlangen van de Groninger jonkers – in het gewest een ridderschap tot stand die een zekere politieke betekenis had. Het verval bleek echter onstuitbaar. Het mag tekenend genoemd worden dat de laatste Groninger jonker voor wie in de negentiende eeuw rouwborden werden gemaakt Goosen Geurt Alberda van Dijksterhuis⁴ was, die in 1830 overleed, en dat diens achterneef Gerhard Alberda van Menkema en Dijksterhuis in de tweede helft van de negentiende eeuw betrokken raakte in processen over het door hem gepretendeerde heerlijke jachtrecht die hij uiteindelijk verloor (p. 363-364).

Wij kennen uiterlijk en interieur van Dijksterhuis vrij goed in de gedaante die deze onder Goosen Geurt Alberda hebben gekregen omdat vóór de sloop in 1903 foto's zijn gemaakt. De beide wapendragende leeuwen, waarvan er hier één is afgebeeld, bevinden zich thans op het voorplein van Menkema. Het ijzeren hek is nog gedeeltelijk in situ aanwezig. Rechts op de achtergrond het oorspronkelijke steenhuis, gemaskeerd door de op last van Gosen Geurt gebouwde voorgevel (Foto Groninger Archieven)

Inmiddels had de boerenstand in de Provincie Groningen zich een dermate dominerende positie verworven op economisch, sociaal en politiek gebied dat dit tot ver buiten het gewest aandacht had getrokken. Deze dominantie heeft voortgeduurd tot ver in de twintigste eeuw. Er is voor iedere liefhebber van de Groninger geschiedenis reden tot dankbaarheid dat dit fenomeen door IJnte Botke nu op indrukwekkende wijze is beschreven en geanalyseerd in zijn dissertatie *Boer en heer. 'De Groninger boer' 1760-1960*.

Botke schrijft *stricto sensu* geen adelsgeschiedenis. Hij laat echter de Groninger